

Joan Ponç, revisitat (i mai més silenciàt)

Sebastià Sánchez Sauleda
sebastia.sanchez.sauleda@gmail.com
Universitat de Barcelona

Sovint l'art català, defugint dels estudis de figures ja consagrades decideix reivindicar algun dels noms que injustament han estat oblidats per la crítica i els historiadors. Dins d'aquesta línia de treball, imprescindible i necessària, enguany hem assistit a les exposicions dedicades a Fidel Aguilar, *un meteorit fugaç* recuperat per Eva Vázquez a la Casa Pastors de Girona, i Ismael Smith, escultor, dibuixant, gravador i també pintor que Josep Casamartina ens presentà en tota la seva dimensió al Museu Nacional d'Art de Catalunya. Juntament amb aquests artistes, ambdós estretament vinculats al Noucentisme, cal sumar-li la mostra sobre Joan Ponç celebrada a La Pedrera i comissariada per Pilar Parcerisas entre octubre de 2017 i febrer de 2018.

Aquesta exposició, organitzada conjuntament per la Fundació Catalunya La Pedrera i el *Musée d'Art Moderne de Ceret*, vila amb la que el pintor establí forts lligams des de finals dels anys seixanta, ha permès presentar al públic la més important retrospectiva de Ponç realitzada a casa nostra. Cert és, que fa quinze anys ja s'exhibí part del seu treball, però ara la labor de Parcerisas permet visitar-lo i arrencar la seva obra del silenci al que havia estat confinada. D'aquesta manera, a través dels àmbits que la conformen podem copsar l'evolució d'un únic i inclassificable artista que per mèrits propis es convertí en un dels màxims referents de l'art català de postguerra.

El primer element a destacar, és la decisió de batejar l'exposició amb el suggerent títol *Joan Ponç, Diàbolo*. El fet d'associar el vocable *Diàbolo* al seu nom, es deu al caràcter lúdic de l'artista i també al joc d'origen xinès, que des de la seva invenció s'ha vinculat a la figura del maligne. Però, sobretot, aquest *diàbolo* cal relacionar-lo directament amb un text escrit per Joan Brossa l'any 1945 i que Ponç il·lustrà, per tal de publicar-lo al número 42 de la revista *Dau al Set* apareguda l'octubre de 1948. D'aquesta manera, amb la tria d'un títol tant significatiu, ja es presagiava que les obres que es presentarien formarien part d'un univers únic creat per un artista inigualable.

Si ens centrem en la biografia de Joan Ponç, eix sobre el que es vertebrà la mostra, cal dir que va néixer a Barcelona el 28 de novembre de 1927 en el sí d'una família amb pocs recursos econòmics. De petit ja demostrava un caràcter introvertit i solitari que l'acompanyaria tota la vida i sobre el que fonamentaria part del seu llenguatge pictòric. El seu pas com

estudiant pels salesians de Mataró no va ser gaire reeixit, tot i que a les aules d'aquella escola començà a interessar-se per la pràctica artística. Ja amb disset anys rebé classes de Ramon Rogent (1920-1958), un dels artistes més interessants de la seva generació i un dels primers renovadors de la pintura catalana als anys quaranta del segle XX. Rogent, a qui també caldria recuperar i situar al lloc que li pertany dins la nostra història, ocupà el seu temps entre la docència, la pràctica pictòrica i la realització d'escenografies i murals amb un estil influït per Matisse en l'ús del color i per Picasso en el dibuix.

A les seves classes, Ponç gaudí de la llibertat que el seu jove mestre donava als alumnes i allí descobrí l'obra de Cézanne, a través de la lectura de l'assaig que Eugeni d'Ors publicà l'any 1921. La fascinació que sentí pel francès duraria tota la vida, tal i com testimonia la sèrie que li dedicà l'any 1981 poc abans de morir. En aquests llenços, es produeix una reinterpretació sota les seves coordenades de la *Natura morta amb cebes* que, tot i estar situades al principi de l'exposició descontextualitzades cronològicament, serveixen per testimoniar la etapa de formació de Ponç i els deutes que sempre mantingué amb el pintor que obrí el camí de les avantguardes.

Tot i la bona relació que mantenia amb Rogent, cap el 1946 abandonà el seu mestratge i començà a treballar en la creació d'un llenguatge pictòric propi. Aquesta recerca el dugué a relacionar-se amb Joan Brossa (1919-1998), qui a les darreries de 2017 també ha estat objecte d'una exposició per part del MACBA, que l'animà a superar la rigidesa expressionista que caracteritzava els seus primers treballs i a abraçar la espontaneïtat i la pràctica de la pintura automàtica. També, a través de Brossa, entrà en contacte amb Joan Miró (1893-1983) i el poeta Josep Vicenç Foix (1893-1987), que l'influïren decisivament tal i com feren amb d'altres joves artistes als que ajudaren a connectar amb les avantguardes que havien quedat estroncades per l'esclat de la Guerra Civil. Són d'aquest moment la *Suite Presagis*, la *Suite Deliri* o la *Suite Ariel*, totes elles presents a la mostra, on amb clares referències al llenguatge mironià ens presenta unes composicions dures i contundents fruit de les visions i les percepcions imaginàries de l'artista.

Paral·lelament a aquests contactes amb Brossa, Miró i Foix, Ponç s'interessà també pel totemisme africà, un art simbòlic carregat de màgia ancestral (fig.1), el hieratisme del romànic català, a partir del qual expressà la seva voluntat d'investigar i retornar als orígens de la cultura occidental i els manuscrits il·luminats, que el vincularen amb la pràctica de l'alquímia a l'Edat Mitjana i que dotaren als seus llenços d'un repertori únic i singular. Així mateix, en aquesta etapa de recerca d'un llenguatge propi, decidí convertir-se ell mateix en matèria d'estudi, característica que mantingué al llarg de la seva carrera, i que el portà a incloure referències als escacs, joc pel que sentia veritable passió i que compartia amb Marcel Duchamp (1887-1968) quan els dos es trobaven a Cadaqués.

Fig. 1. Exposició *Joan Ponç. Diàbolo* a La Pedrera, Barcelona 2017-2018. (Fotografia cortesia de Fundació Catalunya La Pedrera)

L'exposició, sempre seguint l'ordre cronològic que ens permet resseguir la seva evolució, arribats a l'any 1948 aborda l'aparició de Dau al Set. El grup format pel poeta Joan Brossa, el filòsof Arnau Puig (1926) i els pintors Joan Josep Tharrats (1918-2001), Modest Cuixart (1925-2007), Antoni Tàpies (1923-2012) i el mateix Joan Ponç, suposà amb la seva aparició una revolució dins del panorama artístic nacional. Partint de la força que desprèn l'interior de l'individu, és a dir d'un profund individualisme, la influència d'avantguardistes europeus com Paul Klee (1879-1940), Wassily Kandinsky (1866-1944) o Max Ernst (1891-1976) i de referents nostrats com Foix, Miró i Salvador Dalí (1904-1989), juntament amb l'ús de l'automatisme postulat pels surrealistes, els hi permeteren aportar llum i modernitat a un panorama artístic que havia quedat profundament ancorat degut a la situació política imposada pel règim franquista.

Pel que fa a Ponç, durant aquest breu però intens interval de temps que durà Dau al Set (1948-1951), la seva obra s'emmarcà dins del realisme màgic. El pintor, tot i ser avantguardista, mai arribà a abraçar de ple l'abstracció i sempre es dedicà a la figuració. Les obres d'aquesta etapa com *El Joglar* (1950), *Retrat Nocturn* (1951), *Fanafa Veribú* (1951) (fig.2) o les col·laboracions per la revista editada pel grup, estigueren marcades per la presència de la màgia, l'esoterisme, l'il·lusionisme, l'ocultisme, la nocturnitat, la mort i l'inconscient. Iconogràficament, les teles eren plenes de figures demoníaqes –el *diàbolo*,

novament- i es produí un maridatge entre les fonts surrealistes i les llegendes populars. A més de les ja esmentades, totes elles presents a l'exposició, d'aquest moment destaca el gran llenç *Nocturn* pintat l'any 1950. El quadre, que recull el viatge iniciàtic que feren a Cadaqués els membres de Dau al Set per visitar a Dalí, posteriorment inspirà a Foix la composició del poema *Balada dels cinc mariners, i del timoner que era jo* i recull tots els elements que configuraren aquest període. Entre ells, hi figura en un lloc preferencial la nocturnitat, aquí representada amb el color blau de fons que sempre acompanyà a Ponç, i que s'associa a aquesta part del dia on tot és possible, on floreixen la poesia i l'art i es recuperen els sabers oblidats com l'alquímia o la màgia.

L'any 1951, Dau al Set es dissolgué i els membres del grup posaren fi a la recerca del *magicisme*. Alguns, com Antoni Tàpies, es decantaren per l'informalisme, però Ponç seguí la mateixa línia sempre fidel a la figuració. Les seves investigacions també continuaren girant al voltant de com apropar l'home als misteris del món, tot i que a partir d'aquest moment s'obrí un període força convuls en la seva vida que coincidí amb la seva estada a Brasil a partir de l'any 1953. Allí seguí a la recerca de la màgia, tema que l'ocupava quasi des dels principis de la seva carrera, i per guanyar-se la vida es veié obligat a donar classes de pintura ja que mai va gaudir d'un suport econòmic estable que recolzés les seves activitats. D'aquesta cronologia són la *Sèrie d'instruments de tortura*, on plasmà el patiment per tot allò que l'envoltava d'una manera quasi espiritual, o la *Suite Caps*, plena de misticisme en que mostra l'estat del seu esperit i la cerca de la veritat i l'absolut.

Tot i la fecunda activitat artística que tingué a Sud-Amèrica, una breu estada a un sanatori mental i les primeres manifestacions de la diabetis, provocaren que Ponç tornés a Catalunya. Lluny de triar Barcelona s'instal·là a El Bruc, prop de la muntanya de Montserrat, i produí una sèrie de quadres que evocaven temes del seu passat. En són una mostra *Tassa de l'àvia* (1964) o *Mosca* (1967), alhora que Joan Perucho en una de les seves crítiques artístiques començà a associar la seva figura a la del príncep de les tenebres. D'aleshores ençà, el pintor convisqué amb aquesta imatge que ha perdurat al llarg dels anys i que, fins i tot, en part ha motivat el títol d'aquesta exposició.

Un cop assentat després de retornar a Catalunya, la seva producció patí un canvi dràstic. A finals dels seixanta els llenços es veieren envaïts pel pensament científic, fruit d'una progressiva radicalització del racionalisme que l'impregnava, nascut de l'interès per la lectura dels assajos d'Albert Einstein i que propicià que Ponç es llancés a la recerca d'apropar la filosofia i l'art a la ciència. La nova línia de treball es plasmà a la *Suite Metafísica Geomètrica*, la *Suite Personatges Metafísics* i la *Suite Quadrada Petita*.

Malauradament, la diabetis que se li manifestà durant l'estada a Brasil cada cop el

condicionà més i acabà envaint la seva obra. Les reflexions al voltant de la unitat del cos i l'esperit iniciades temps enrere, reaparegueren i configuraren la idea que el cos és una entitat divisible i imperfecte, mentre que l'ànima és indivisible i immortal per naturalesa. Aquestes concepcions expliquen l'aparició de treballs protagonitzats per fragments anatòmics com l'orella, la cama, tema central de *La Vida* (1971), o l'ull, els tres òrgans que es veieren més afectats per la malaltia que patia.

Fig. 2. Exposició Joan Ponç. *Diàbolo* a La Pedrera, Barcelona 2017-2018. (Fotografia cortesia de Fundació Catalunya La Pedrera)

A partir de 1975, amb els canvis polítics que experimentà el país, l'obra de Ponç retornà a l'humanisme i superà el racionalisme que l'havia marcat els darrers temps. Així mateix, també reaparegué la figuració irònica que li permeté retratar la mesquinesa humana partint de clàssics com *El Bosco*, tal i com exemplifica la *Suite Fons de l'ésser* (1975-1979). Tot i el reformulament que plantejà dins la seva producció, la diabetis es mostrà implacable i l'obligà a freqüentar contínuament els hospitals per rebre tractament als ulls per tal de no quedar-se cec. Mentre esperava ser atès pels metges pintà les *Capses secretes*, un conjunt conformat per quatre-centes vint-i-quatre obres que tenen com a temàtica principal la baixesa humana.

Els darrers anys de Ponç, la seva producció experimentà un nou canvi de rumb i centrà el seu interès en els pintors clàssics com El Greco, Velázquez, Goya i Cézanne, sent aquest

darrer el que més l'interessà. Va ser llavors quan interpel·là directament al pintor francès interpretant la *Natura morta amb cebes*, presentada a l'inici de l'exposició, tancant així un cercle iniciat al principi de la seva carrera quan sent alumne de Ramon Rogent quedà fascinat per l'obra d'aquest artista després de llegir la biografia que Eugeni d'Ors li dedicà.

Malauradament, poc a poc el català s'encaminà cap el final i ho va haver de fer mig cec perquè la malaltia l'havia anat minant cada cop més. Aquesta dissolució que patí en vida, es plasmà en les obres dels darrers moments on l'artista demostrà acceptar completament la mort ja que l'entengué com una fase més de l'existència. Finalment, Joan Ponç morí el 4 d'abril de 1984 a Saint-Paul-de-Vence (França) deixant darrere seu una extensa producció pictòrica.

Amb aquesta exposició i el catàleg que l'acompanya, on hi trobem estudis signats per la pròpia comissaria Pilar Parcerisas, Emmanuel Guigon, Oriol Ponsatí-Murlà i Valentí Puig, la figura única i irrepètible de Ponç ha tornat per quedar-se entre nosaltres. En ella s'ha pogut apreciar bona part de les etapes de l'artista des dels anys previs a Dau al Set i els que va pertànyer a aquest grup avantguardista català, possiblement els millors i més extensament representats a la mostra, fins a l'etapa final on retornà a la influència dels clàssics de la pintura. En aquest sentit, possiblement un dels demèrits del projecte ha estat no incloure les primeres obres seves com *Natura morta. El primer* (1943, col·lecció particular) o *Retrat de Marisol* (1943, col·lecció particular), aquelles que nasqueren del mestratge i la influència de Ramon Rogent com *Botella Osborne* (1944, col·lecció particular) o les properes al expressionisme de Georges Rouault (1871-1958) com *Crucificat* (1945), i apostar per substituir-les per la sèrie *Natura morta amb cebes* (1981) per tal d'exemplificar els seu vincles formatius amb Cézanne.

També resultà força interessant el recurs digital que ens presentà alguns dels treballs com a il·lustrador realitzats per Joan Ponç. És el cas de la *Metamorfosi* de Franz Kafka, on ens llegà un dels retrats més interessants de l'escriptor txec, l'*Exploració de l'ombra* de Joan Fuster o *La pell de la pell*, llibre pel qual creà una sèrie de vint-i-dos aiguaforts que acompanyaven el text del poeta J.V. Foix. Tot i l'agilitat i la possibilitat d'accedir a tot al contingut complet d'aquestes edicions, no hauria sobrat la presència física d'algun dels dibuixos i els gravats que haurien permès al públic enfrontar-se cara a cara amb aquestes obres i copsar la gran feina realitzada per l'artista. Però, malgrat aquestes mancances que no afecten per se el sentit ni el discurs de l'exposició, amb la seva feina Pilar Parcerisas ha aconseguit que un dels artistes més importants de la postguerra emergeixi del silenci i l'oblit al que injustament havia estat condemnat. I això, sense cap mena de dubte, és una molt bona notícia que l'art català no pot deixar de celebrar.

BIBLIOGRAFIA

- Capses secretes* (1983), Barcelona, Fundació Caixa de Pensions.
- Corredor-Matheos, J. (1974), «Joan Ponç: “une saison en enfer”», *Destino*, núm. 1.899, Barcelona, 23 febrer 1974, p. 35.
- Corredor-Matheos, J. (1973), *Joan Ponç*, Madrid, Publicación del Ministerio de Educación y Ciencia.
- Diàbolo. Joan Ponç* (2017), Barcelona; Céret, Fundació Catalunya la Pedrera; Musée d'Art de Céret.
- En diàleg amb la cabra de Joan Ponç* (2014), Barcelona, Edicions Poncianes.
- Enjuanes Puyol, S. (2015), *Joan Ponç: aproximació crítica al seu imaginari pictòric*, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona [tesi doctoral del Departament d'Art i Musicologia].
- Exposició Dau al Set: Joan Brossa – Juan Eduardo Cirlot – Modest Cuixart – Joan Ponç – Arnau Puig – Antoni Tàpies – Joan Josep Tharrats. Sesenta aniversari de la publicació del primer número de la revista* (2009), Barcelona, Fundació Fran Daurel.
- Joan Ponç* (1978), Barcelona, Dau al Set, galeria d'art.
- Joan Ponç* (1989), Barcelona, Génesis Galeria d'Art.
- Joan Ponç* (2002), Barcelona, Fundació La Caixa.
- Joan Ponç: dibuixos 1946-1949* (1987), Barcelona, Dau al Set, galeria d'art.
- Joan Ponç: exposició retrospectiva* (1994), Zaragoza, Centro de Exposiciones y Congresos Museo e Instituto de Humanidades “Camón Aznar”.
- Joan Ponç. Precursor 1946-47-48* (1987), Barcelona, Dau al Set Galeria d'Art.
- Joan Ponç: viatge a la vida* (2005), Barcelona, Fundació Vila Casas.
- Lassaigne, J. (1977), *Joan Ponç. Fondo del Ser 1970-1977*, Barcelona, Polígrafa.
- Muñoz d'Imbert, S. (2009), «L'Univers de Joan Ponç: vint-i-cinc anys després», *Serra d'Or*, núm. 599, Barcelona, novembre 2009, p. 35-38.
- Muñoz d'Imbert, S.; Puig, A.; Sinoble, A. (2011), *Capses secretes (1975-1980)*, Barcelona, Edicions Poncianes.
- Parcerisas, P. (ed.) (2014), “*Ponç abans de Ponç*”: *lectures crítiques de l'obra de Joan Ponç*, Barcelona, Edicions Poncianes.
- Parcerisas, P. (ed.) (2017), *Quadern de correspondències de Joan Ponç: correspondències de 1948 a 1984*, Barcelona, Edicions Poncianes.
- Riera, S. (dir.) (1990), *Joan Ponç*, Barcelona, Galeria Salvador Riera.
- Sanz Roig, D. (ed.) (2009), *Diari d'artista i altres escrits*, Barcelona, Edicions Poncianes.

